Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
LAILA MEDINA
της 21ης Σεπτεμβρίου 2023 [1]

Υπόθεση C-299/22

M. D.
κατά
«Tez Tour» UAB,
παρεμβαίνουσα:
«Fridmis» UAB

[αίτηση του Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
(Ανωτάτου Δικαστηρίου της Λιθουανίας)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών – Οργανωμένα ταξίδια και συνδεδεμένοι ταξιδιωτικοί διακανονισμοί – Οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 – Καταγγελία της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού – Αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις – Τόπος προορισμού που έχει χαρακτηριστεί ως περιοχή υψηλού κινδύνου λόγω της νόσου COVID-19 – Περιστάσεις που θα μπορούσαν να είχαν προβλεφθεί κατά τη σύναψη της σύμβασης – Συνεκτίμηση αντικειμενικών ή υποκειμενικών περιστάσεων – Πεδίο εφαρμογής του όρου “στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν”»

I. Εισαγωγή

1. Η πανδημία της νόσου COVID-19 και τα μέτρα έκτακτης ανάγκης τα οποία έλαβαν οι κυβερνήσεις σε παγκόσμια κλίμακα για να αποτρέψουν την εξάπλωση του ιού προκάλεσαν πρωτοφανή αναστάτωση σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μεταξύ των οικονομικών τομέων που επλήγησαν σοβαρότερα ήταν ο κλάδος των ταξιδιωτικών και τουριστικών υπηρεσιών. Επίσης, η αναστάτωση που προκλήθηκε από την πανδημία ήταν έκδηλη στον τομέα του δικαίου και της συμβατικής εκτέλεσης [2].

2. Το οργανωμένο ταξίδι, το οποίο ρυθμίζεται από την οδηγία (ΕΕ) 2015/2302 [3], συγκαταλέγεται στους τομείς του δικαίου της Ένωσης που διέπουν επίσημα τον αντίκτυπο των «αναπόφευκτων και έκτακτων» περιστάσεων στα οργανωμένα ταξίδια και στο δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο καλείται για πρώτη

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

[2] Βλ., γενικότερα, Hondius, E., κ.α. (επιμ.), *Coronavirus and the Law in Europe*, Intersentia, Cambridge, 2021.

[3] Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2015, σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οποία τροποποιεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και καταργεί την οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2015, L 326, σ. 1).

φορά να εξετάσει τις παραμέτρους και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να ασκηθεί το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

3. Η αιτιολογική σκέψη 31 της οδηγίας 2015/2302 έχει ως εξής:

«(31) Οι ταξιδιώτες θα πρέπει επίσης να έχουν τη δυνατότητα να λύουν τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού ανά πάσα στιγμή πριν από την έναρξη του πακέτου, έναντι καταβολής εύλογης και δικαιολογημένης χρέωσης καταγγελίας, στην οποία συνυπολογίζεται η αναμενόμενη εξοικονόμηση κόστους και τα έσοδα από την εναλλακτική αξιοποίηση των ταξιδιωτικών υπηρεσιών. Θα πρέπει επίσης να έχουν το δικαίωμα να λύουν τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού χωρίς χρέωση καταγγελίας όταν αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου. Αυτό μπορεί να αφορά, για παράδειγμα, πόλεμο, άλλα σοβαρά προβλήματα ασφάλειας, όπως η τρομοκρατία, σημαντικούς κίνδυνους για την ανθρώπινη υγεία, όπως η εκδήλωση κρουσμάτων σοβαρής ασθένειας στον ταξιδιωτικό προορισμό, ή φυσικές καταστροφές όπως πλημμύρες, σεισμοί ή καιρικές συνθήκες που καθιστούν αδύνατη την ασφαλή μετάβαση στον προορισμό κατά τα συμφωνηθέντα στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού.»

4. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2015/2302 έχει ως εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

[…]

12) ως “αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις” νοούνται καταστάσεις που εκφεύγουν από τον έλεγχο του μέρους που επικαλείται τέτοια κατάσταση, και οι συνέπειες της οποίας δεν θα μπορούσαν να αποφευχθούν ακόμη και αν είχαν ληφθεί όλα τα εύλογα μέτρα[.]»

5. Το άρθρο 12 της οδηγίας 2015/2302, το οποίο φέρει τον τίτλο «Καταγγελία της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και δικαίωμα υπαναχώρησης πριν από την έναρξη του πακέτου», προβλέπει στις παραγράφους 1 έως 3 τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι ο ταξιδιώτης μπορεί να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού ανά πάσα στιγμή πριν από την έναρξη του πακέτου. Αν ο ταξιδιώτης καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού δυνάμει της παρούσας παραγράφου, μπορεί να του ζητηθεί η καταβολή εύλογης και δικαιολογημένης χρέωσης καταγγελίας στον διοργανωτή. Η σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού μπορεί να καθορίζει εύλογη τυποποιημένη χρέωση καταγγελίας της σύμβασης με βάση τον χρόνο της καταγγελίας της σύμβασης πριν από την έναρξη του πακέτου και την αναμενόμενη εξοικονόμηση κόστους και τα αναμενόμενα έσοδα από την εναλλακτική αξιοποίηση των ταξιδιωτικών υπηρεσιών. Εάν δεν προβλέπεται τυποποιημένη χρέωση καταγγελίας, το ποσό της χρέωσης καταγγελίας αντιστοιχεί στην τιμή του πακέτου μείον την εξοικονόμηση κόστους και τα έσοδα από την εναλλακτική αξιοποίηση των ταξιδιωτικών υπηρεσιών. Κατόπιν αιτήματος του ταξιδιώτη, ο διοργανωτής αιτιολογεί το ποσό που χρεώνει για την καταγγελία της σύμβασης.

2. Με την επιφύλαξη της παραγράφου 1, ο ταξιδιώτης έχει το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού πριν από την έναρξη του πακέτου χωρίς την καταβολή οποιασδήποτε χρέωσης καταγγελίας σε περίπτωση αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του πακέτου ή επηρεάζουν σημαντικά τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό. Σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού σύμφωνα με την παρούσα παράγραφο, ο ταξιδιώτης δικαιούται την πλήρη επιστροφή όλων των ποσών που κατέβαλε για το πακέτο, αλλά δεν δικαιούται πρόσθετη αποζημίωση.

3. Ο διοργανωτής δύναται να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού και να επιστρέψει στον ταξιδιώτη το σύνολο των ποσών που κατέβαλε για το πακέτο, αλλά δεν υποχρεούται να καταβάλει πρόσθετη αποζημίωση, εάν:

[…]

β) ο διοργανωτής δεν είναι σε θέση να εκτελέσει τη σύμβαση λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων και κοινοποιήσει στον ταξιδιώτη την καταγγελία της σύμβασης χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση πριν από την έναρξη του πακέτου.»

Β. Το λιθουανικό δίκαιο

6. Το άρθρο 6.212 του Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (αστικού κώδικα της Δημοκρατίας της Λιθουανίας· στο εξής: αστικός κώδικας), το οποίο φέρει τον τίτλο «Ανωτέρα βία», προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Ο συμβαλλόμενος απαλλάσσεται από την ευθύνη για τη μη εκτέλεση της σύμβασης, εάν αποδείξει ότι η μη εκτέλεση οφείλεται σε περιστάσεις οι οποίες εξέφευγαν του ελέγχου του και τις οποίες δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, καθώς και ότι η επέλευση των περιστάσεων αυτών ή οι συνέπειές τους δεν μπορούσαν να αποτραπούν».

7. Το άρθρο 6.750 του αστικού κώδικα, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δικαίωμα των τουριστών να καταγγέλλουν τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού και να υπαναχωρούν από σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού», προβλέπει στην παράγραφο 4 τα εξής:

«Οι τουρίστες έχουν δικαίωμα να καταγγέλλουν τη σύμβαση οργανωμένου τουριστικού ταξιδιού, χωρίς να καταβάλλουν τις χρεώσεις καταγγελίας που προβλέπονται στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, στις ακόλουθες περιπτώσεις:

[…]

3. αν συντρέχουν περιστάσεις ανωτέρας βίας στον τόπο προορισμού του οργανωμένου τουριστικού ταξιδιού ή πολύ κοντά σε αυτόν, οι οποίες ενδέχεται να καταστήσουν αδύνατη την πραγματοποίηση του οργανωμένου τουριστικού ταξιδιού ή τη μεταφορά των επιβατών στον ταξιδιωτικό προορισμό. Στην περίπτωση αυτή, ο ταξιδιώτης δικαιούται να ζητήσει την επιστροφή των ποσών που κατέβαλε για το οργανωμένο τουριστικό ταξίδι, αλλά δεν δικαιούται πρόσθετη αποζημίωση.»

III. Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών και της πορείας της διαδικασίας

8. Στις 10 Φεβρουαρίου 2020 ο M. D. συνήψε με τον ταξιδιωτικό πράκτορα Tez Tour σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, για τον ίδιο και την οικογένειά του, με προορισμό τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και με διάρκεια από 1 Μαρτίου 2020 έως 8 Μαρτίου 2020. Η συναφθείσα σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, την πτήση από το Βίλνιους (Λιθουανία) στο Ντουμπάι (Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) με επιστροφή, καθώς και επτά διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχείο με πλήρη διατροφή. Το τίμημα που κατέβαλε ο M. D. ανήλθε σε 4 834 ευρώ.

9. Στις 27 Φεβρουαρίου 2020 ο M. D. ενημέρωσε την Tez Tour ότι επιθυμούσε να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού και ζήτησε να του επιτραπεί να χρησιμοποιήσει το καταβληθέν ποσό για άλλο ταξίδι, όταν ο κίνδυνος της νόσου COVID-19 θα είχε μειωθεί. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε από την Tez Tour.

10. Στη συνέχεια, ο M. D. άσκησε αγωγή κατά της TEZ Tour, υποστηρίζοντας ότι η σύμβαση είχε καταγγελθεί λόγω της επέλευσης, στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν, περιστάσεων ανωτέρας βίας που μπορούσαν να καταστήσουν αδύνατη την πραγματοποίηση του ταξιδιού. Επίσης, ζήτησε να του επιστραφεί το σύνολο των ποσών που είχε καταβάλει.

11. Συναφώς, ο M. D. υποστήριξε ότι οι πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν τον Φεβρουάριο του 2020, τόσο από τις επίσημες αρχές όσο και από τα μέσα ενημέρωσης, σχετικά με την παγκόσμια εξάπλωση της πανδημίας της νόσου COVID-19 συνιστούσαν επαρκείς λόγους αμφισβήτησης της ασφάλειας του ταξιδιού και, γενικότερα, της δυνατότητας πραγματοποίησής του. Κατά τον M. D., οι περιστάσεις ανωτέρας βίας που μνημονεύονται στο άρθρο 6.750, παράγραφος 4, σημείο 3, του αστικού κώδικα, δηλαδή οι αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις, πρέπει να νοηθούν όχι ως περιστάσεις που καθιστούν εντελώς αδύνατη την εκτέλεση του ταξιδιού αλλά ως αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις που μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού ή τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302. Ως εκ τούτου, η αδυναμία πραγματοποίησης του ταξιδιού πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει την έννοια όχι μόνον της αδυναμίας παροχής των υπηρεσιών στον προορισμό αλλά και της αδυναμίας μέριμνας για την ασφάλεια του ταξιδιού, χωρίς να προκληθεί ταλαιπωρία ή κίνδυνος στον ταξιδιώτη.

12. Στον ανωτέρω ισχυρισμό του M. D. η TEZ Tour αντέτεινε ότι η εξάπλωση του ιού της νόσου COVID-19 μπορούσε μεν να θεωρηθεί ως περίσταση που εξέφευγε του ελέγχου, πλην όμως δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως περίσταση που καθιστούσε αδύνατη την ασφαλή άφιξη στον προορισμό.

13. Τόσο το πρωτοβάθμιο όσο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκριναν ότι δεν δικαιολογείτο ο χαρακτηρισμός των περιστάσεων τις οποίες επικαλέστηκε ο M. D. ως ανωτέρας βίας –ήτοι ως αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων– η οποία καθιστούσε αδύνατη την εκτέλεση της σύμβασης. Αφενός, τα δικαστήρια αυτά έκριναν ότι ο M. D. πραγματοποίησε την κράτηση του ταξιδιού σε χρόνο κατά τον οποίο οι πληροφορίες σχετικά με τη λήψη περιοριστικών μέτρων ήταν ήδη διαθέσιμες και ότι η κατάσταση και οι πληροφορίες σχετικά με τον κίνδυνο τον οποίο εγκυμονούσε το ταξίδι δεν μεταβλήθηκαν μεταξύ της ημερομηνίας κράτησης (ήτοι της 10ης Φεβρουαρίου 2020) και της τελευταίας ημέρας του ταξιδιού το οποίο αφορούσε η κράτηση (ήτοι της 8ης Μαρτίου 2020). Ως εκ τούτου, ο ταξιδιώτης δεν μπορούσε να αναθεωρήσει και να καταγγείλει τη σύμβαση 17 μόλις ημέρες μετά την κράτηση. Αφετέρου, τα εν λόγω δικαστήρια επισήμαναν ότι ο ταξιδιώτης δεν απέδειξε ότι υφίσταντο, κατά την ημερομηνία καταγγελίας της

σύμβασης (ήτοι στις 27 Φεβρουαρίου 2020), και όχι μεταγενέστερα, αντικειμενικοί –και όχι υποκειμενικοί– λόγοι οι οποίοι καθιστούσαν αδύνατη την εκτέλεση της σύμβασης ταξιδιού κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (ήτοι από την 1η έως τις 8 Μαρτίου 2020).

14. Επιληφθέν αιτήσεως αναιρέσεως, το αιτούν δικαστήριο κρίνει αναγκαίο να διευκρινιστούν η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», κατά το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες ο ταξιδιώτης μπορεί να επικαλείται τέτοιες περιστάσεις, ιδίως στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19.

15. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκριναν ότι η έννοια της ανωτέρας βίας κατά το εθνικό δίκαιο και η έννοια των αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων κατά την οδηγία 2015/2302 έχουν την ίδια σημασία. Ωστόσο, κατά την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου, η έννοια των αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων είναι ευρύτερη από την έννοια της ανωτέρας βίας. Ως ευρύτερη έννοια, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η έννοια των αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων καλύπτει όχι μόνον τις περιπτώσεις στις οποίες είναι αντικειμενικά αδύνατη η εκτέλεση της σύμβασης, είτε πρακτικά είτε νομικά, αλλά και τις περιπτώσεις στις οποίες η εκτέλεσή της είναι μεν θεωρητικά δυνατή, πλην όμως στην πράξη καθίσταται περίπλοκη και/ή οικονομικά ασύμφορη ή ο ταξιδιώτης υφίσταται απώλεια της απόλαυσης των διακοπών.

16. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, πρώτον, η σημασία των επίσημων ταξιδιωτικών προειδοποιήσεων για τη στοιχειοθέτηση της συνδρομής αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Το δικαστήριο αυτό εκτιμά ότι τέτοιες προειδοποιήσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τεκμήριο συνδρομής έκτακτων περιστάσεων οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, το Υπουργείο Εξωτερικών της Λιθουανίας εξέδωσε ταξιδιωτική σύσταση, στις 12 Μαρτίου 2020, με την οποία συνιστούσε την αναβολή όλων των ταξιδιών και την αποφυγή της μετάβασης σε οποιαδήποτε χώρα του εξωτερικού, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, κατά τους επόμενους μήνες. Η δημοσίευση της εν λόγω ταξιδιωτικής σύστασης υπήρξε απόρροια της αλλαγής του χαρακτηρισμού της επιδημίας της νόσου COVID-19 σε πανδημία, από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), στις 11 Μαρτίου 2020.

17. Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η ύπαρξη συνεπειών που επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού, οι συνέπειες αυτές πρέπει να είναι προβλέψιμες από τον μέσο ταξιδιώτη, ο οποίος είναι ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής, λαμβανομένων υπόψη των ημερομηνιών του προγραμματισμένου ταξιδιού, των πραγματικών δεδομένων που διαθέτει ο ταξιδιώτης και των πληροφοριών που είχαν δημοσιευθεί κατά τον χρόνο εκείνο σε σχέση με το ταξίδι. Στο πλαίσιο αυτό, το εν λόγω δικαστήριο διερωτάται αν η συνδρομή αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων μπορεί να στοιχειοθετηθεί μόνον εφόσον οι περιστάσεις αυτές έχουν συνέπειες οι οποίες καθιστούν αντικειμενικά αδύνατη, είτε πρακτικά είτε νομικά, την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού ή αν μπορεί επίσης να στοιχειοθετηθεί στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού είναι μεν θεωρητικά δυνατή, πλην όμως στην πράξη καθίσταται περίπλοκη και/ή οικονομικά ασύμφορη υπό ασφαλείς συνθήκες, λαμβανομένου υπόψη, ενδεχομένως, του κινδύνου για την υγεία και/ή τη ζωή του ταξιδιώτη.

18. Τρίτον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν το γεγονός ότι υπήρχαν ήδη ή μπορούσαν να προβλεφθούν σε ορισμένο βαθμό αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις πριν από τη σύναψη της σύμβασης πρέπει να θεωρηθεί ως λόγος αποκλεισμού του δικαιώματος του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση αζημίως.

19. Σε σχέση με το κριτήριο της εύλογης προβλεψιμότητας, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, μολονότι το Υπουργείο Εξωτερικών της Λιθουανίας είχε ήδη εκδώσει, στις 8 Ιανουαρίου 2020, σύσταση προς τους ταξιδιώτες που σκόπευαν να μεταβούν στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, με την οποία τους συμβούλευε να λαμβάνουν προφυλάξεις, και μολονότι ο ΠΟΥ είχε κηρύξει, στις 30 Ιανουαρίου 2020, την επιδημία της νόσου COVID-19 ως κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη δημόσια υγεία σε διεθνές επίπεδο, η εξέλιξη και οι συνέπειες της πανδημίας ήταν δύσκολο να προβλεφθούν. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον χρόνο εκείνο, δεν είχαν ακόμα τεθεί σε εφαρμογή σαφή μέτρα για τη διαχείριση και τον έλεγχο της λοίμωξης· επιπλέον, υπήρξε σαφής επιτάχυνση της εξάπλωσης του ιού μεταξύ της ημερομηνίας σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και της ημερομηνίας καταγγελίας της σύμβασης αυτής.

20. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι εθνική κατάσταση έκτακτης ανάγκης κηρύχθηκε στη Λιθουανία στις 26 Φεβρουαρίου 2020 λόγω της απειλής που προκλήθηκε από την πανδημία του κορονοϊού. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ο ενάγων προσκόμισε αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν στα μέσα ενημέρωσης από τις 25 Φεβρουαρίου 2020 και έπειτα όσον αφορά τις λοιμώξεις στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και τα μέτρα εγκλεισμού που είχαν επιβληθεί στα ξενοδοχεία και, γενικότερα, όσον αφορά την ταχεία εξέλιξη της εξάπλωσης του ιού σε παγκόσμια κλίμακα.

21. Τέταρτον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 συναρτά το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού με την ύπαρξη αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον «τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν». Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι από τη φράση αυτή συνάγεται ότι, στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, η εκτίμηση των περιστάσεων κατά την ημερομηνία καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στην εκτίμηση των περιστάσεων στον τελικό προορισμό. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, λαμβανομένης υπόψη της φύσης του προβαλλόμενου γεγονότος, η τελευταία φράση ενδέχεται να περιλαμβάνει και τον τόπο αναχώρησης, καθώς και τα διάφορα σημεία που σχετίζονται με τη μετάβαση και την επιστροφή από το ταξίδι.

22. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανώτατο Δικαστήριο της Λιθουανίας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1. Απαιτείται επίσημη προειδοποίηση των αρχών του κράτους αναχώρησης ή/και άφιξης για αποχή από άσκοπα ταξίδια ή/και ο χαρακτηρισμός της χώρας προορισμού (και ενδεχομένως και της χώρας αναχώρησης) ως ανήκουσας σε ζώνη κινδύνου, προκειμένου να θεωρηθεί ότι υφίστανται αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν, κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302;

2. Στο πλαίσιο της εκτίμησης του κατά πόσον υφίστανται αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν κατά τον χρόνο καταγγελίας σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, καθώς και κατά πόσον αυτές επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού: i) πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνον οι αντικειμενικές

περιστάσεις, ήτοι η σημαντική επίδραση στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού σχετίζεται αποκλειστικά με την αντικειμενική αδυναμία και έχει την έννοια ότι καλύπτει μόνον τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η εκτέλεση της σύμβασης καθίσταται πρακτικά και νομικά αδύνατη, ή καλύπτει και περιπτώσεις κατά τις οποίες η εκτέλεση της σύμβασης δεν είναι μεν αδύνατη, ωστόσο (εν προκειμένω, λόγω του βάσιμου φόβου μόλυνσης από τον ιό της νόσου COVID-19) καθίσταται περίπλοκη ή/και οικονομικά ασύμφορη (όσον αφορά την ασφάλεια των ταξιδιωτών, τον κίνδυνο για την υγεία ή/και τη ζωή τους, τη δυνατότητα επίτευξης των στόχων του ταξιδιού αναψυχής); ii) ασκούν επιρροή υποκειμενικοί παράγοντες, όπως ενήλικες που ταξιδεύουν μαζί με παιδιά κάτω των 14 ετών ή που ανήκουν σε ομάδα υψηλότερου κινδύνου λόγω της ηλικίας ή της κατάστασης της υγείας του ταξιδιώτη κ.λπ.; Έχει ο ταξιδιώτης το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού εάν, λόγω της πανδημίας και των συναφών περιστάσεων, κατά τη γνώμη του μέσου ταξιδιώτη, το ταξίδι από και προς τον προορισμό καθίσταται μη ασφαλές, προκαλεί ταλαιπωρία στον ταξιδιώτη ή βάσιμο φόβο για κίνδυνο στην υγεία του ή για μόλυνση από επικίνδυνο ιό;

3. Μπορεί το γεγονός ότι οι περιστάσεις που επικαλείται ο ταξιδιώτης είχαν ήδη ανακύψει ή τουλάχιστον ήταν ήδη δεδομένες/πιθανές κατά την κράτηση του ταξιδιού να επηρεάσει καθ' οιονδήποτε τρόπο το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού χωρίς την καταβολή οποιασδήποτε χρέωσης καταγγελίας (έχοντας, για παράδειγμα, ως συνέπεια τη μη αναγνώριση του δικαιώματος αυτού ή την εφαρμογή αυστηρότερων κριτηρίων για την εκτίμηση της αρνητικής επίδρασης στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού κ.λπ.); Πρέπει, κατά την εφαρμογή του κριτηρίου της εύλογης προβλεψιμότητας στο πλαίσιο της πανδημίας, να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, μολονότι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας είχε ήδη δημοσιεύσει πληροφορίες σχετικά με την εξάπλωση του ιού κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, εντούτοις η εξέλιξη και οι συνέπειες της πανδημίας ήταν δύσκολο να προβλεφθούν, δεν υπήρχαν σαφή μέτρα για τη διαχείριση και τον έλεγχο της λοίμωξης ούτε επαρκή στοιχεία για την ίδια τη λοίμωξη, ενώ υπήρξε πρόδηλη αύξηση των λοιμώξεων από τη στιγμή της κράτησης του ταξιδιού έως τον χρόνο καταγγελίας του;

4. Στο πλαίσιο της εκτίμησης του κατά πόσον υφίστανται αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν κατά τον χρόνο καταγγελίας σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, καθώς και κατά πόσον αυτές επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού, καλύπτει ο όρος "τόπος προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν" μόνον το κράτος προορισμού ή, λαμβανομένης υπόψη της φύσης των αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων, ήτοι μιας μεταδοτικής ιογενούς λοιμώξεως, καλύπτει επίσης και το κράτος αναχώρησης και τα σημεία που σχετίζονται με τη μετάβαση και την επιστροφή από το ταξίδι (σημεία μετεπιβίβασης, ορισμένα μεταφορικά μέσα κ.λπ.);»

23. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η Τσεχική, η Ελληνική και η Λιθουανική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στις 7 Ιουνίου 2023 διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση, στην οποία παρέστησαν οι διάδικοι της κύριας δίκης, η Ελληνική και η Λιθουανική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.

IV. Εκτίμηση

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί της έννοιας των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων»

24. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης σε περίπτωση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» προβλέπεται στο άρθρο 6.750, παράγραφος 4, σημείο 3, του αστικού κώδικα, το οποίο αναφέρεται σε «ανωτέρα βία». Το δικαστήριο αυτό διευκρινίζει ότι τα κατώτερα δικαστήρια που επιλήφθηκαν της υπόθεσης στηρίχθηκαν στον ορισμό της έννοιας της «ανωτέρας βίας», όπως αυτή προβλέπεται στο εθνικό δίκαιο, και έκριναν ότι η έννοια αυτή είναι συνώνυμη με την έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», που χρησιμοποιείται στο δίκαιο της Ένωσης. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» αποτελούν αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, η οποία έχει ευρύτερο περιεχόμενο από την έννοια της «ανωτέρας βίας».

25. Προκειμένου να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη απάντηση στις αμφιβολίες που εξέφρασε όσον αφορά τη μεταφορά της έννοιας των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στο εσωτερικό δίκαιο και όσον αφορά τη σχέση της έννοιας αυτής με την έννοια της «ανωτέρας βίας», στο ειδικότερο πλαίσιο της οδηγίας 2015/2302, είναι απαραίτητες οι ακόλουθες παρατηρήσεις.

26. Πρώτον, υπενθυμίζεται ότι η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» αντικατέστησε την έννοια της «ανωτέρας βίας», η οποία απαντούσε στην οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 1990, για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις (ΕΕ 1990, L 158, σ. 59), η οποία καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε από την οδηγία 2015/2302 [4].

27. Κατά τον ορισμό που περιλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 12, της οδηγίας 2015/2302, ως «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» νοούνται οι «καταστάσεις που εκφεύγουν από τον έλεγχο του μέρους που επικαλείται τέτοια κατάσταση, και οι συνέπειες της οποίας δεν θα μπορούσαν να αποφευχθούν ακόμη και αν είχαν ληφθεί όλα τα εύλογα μέτρα». Η αιτιολογική σκέψη 31 της εν λόγω οδηγίας διευκρινίζει περαιτέρω το περιεχόμενο της έννοιας αυτής, αναφέροντας ότι «μπορεί να αφορά, για παράδειγμα, […] σημαντικούς κίνδυνους για την ανθρώπινη υγεία, όπως [την] εκδήλωση κρουσμάτων σοβαρής ασθένειας στον ταξιδιωτικό προορισμό, ή φυσικές καταστροφές όπως πλημμύρες, σεισμ[ούς] ή καιρικές συνθήκες που καθιστούν αδύνατη την ασφαλή μετάβαση στον προορισμό κατά τα συμφωνηθέντα στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού».

28. Ο ορισμός της έννοιας αυτής δεν περιέχει ρητή παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών όσον αφορά την έννοια και το περιεχόμενο που πρέπει να προσδοθεί στην ανωτέρω έννοια. Ως εκ τούτου, ο όρος «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» πρέπει να θεωρηθεί αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης και να ερμηνεύεται ομοιόμορφα εντός της Ένωσης [5].

29. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», κατά το άρθρο 12, παράγραφος 2, και παράγραφος 3, στοιχείο β′, της οδηγίας 2015/2302, προσομοιάζει με την έννοια της «ανωτέρας βίας», όπως αυτή έχει οριστεί με πάγια νομολογία, ήτοι ως αφορώσα

[4] Πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 55).

[5] Πρβλ. απόφαση της 13ης Οκτωβρίου 2022, Gemeinde Bodman-Ludwigshafen (C-256/21, EU:C:2022:786, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

περιστάσεις ξένες προς αυτόν που την επικαλείται, ασυνήθεις και απρόβλεπτες, οι συνέπειες των οποίων δεν θα μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί όση επιμέλεια και αν είχε καταβληθεί [6]. Επομένως, σύμφωνα με το Δικαστήριο, παρόλο που στην οδηγία αυτή δεν υπάρχει καμία αναφορά στην ανωτέρα βία, η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» *συγκεκριμενοποιεί* την έννοια της «ανωτέρας βίας» στο πλαίσιο της εν λόγω οδηγίας, συνιστώντας *πλήρη και εξαντλητική εφαρμογή* της έννοιας αυτής για τους σκοπούς της εν λόγω οδηγίας [7].

30. Δεύτερον, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι η εκδήλωση μιας παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης όπως της πανδημίας της νόσου COVID-19 πρέπει, αφ' εαυτής, να θεωρηθεί ότι είναι δυνατόν να εμπίπτει στην έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» κατά την οδηγία [8]. Είναι προφανές ότι ένα τέτοιο γεγονός εκφεύγει κάθε ελέγχου, οι δε συνέπειές του δεν θα μπορούσαν να αποφευχθούν ακόμη και αν είχαν ληφθεί όλα τα εύλογα μέτρα. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει, εξάλλου, την ύπαρξη «σημαντικών κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία» για τους οποίους γίνεται λόγος στην αιτιολογική σκέψη 31 της οδηγίας [9].

31. Επομένως, η διάταξη του άρθρου 12, παράγραφος 2, και παράγραφος 3, στοιχείο β', της οδηγίας 2015/2302 μπορεί να εφαρμοστεί στις καταγγελίες συμβάσεων οργανωμένου ταξιδιού, όταν αυτές στηρίζονται στις συνέπειες τις οποίες προκάλεσε η εκδήλωση μιας παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης όπως της πανδημίας της νόσου COVID-19 [10].

32. Από τα προεκτεθέντα συνάγεται ότι η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» συγκεκριμενοποιεί την έννοια της «ανωτέρας βίας» στο πλαίσιο της οδηγίας 2015/2302 και ότι στην έννοια αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει η εκδήλωση παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης λόγω της πανδημίας της νόσου COVID-19.

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

33. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η στοιχειοθέτηση της συνδρομής «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν», κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2015/2302, εξαρτάται από την έκδοση επίσημης προειδοποίησης των αρχών του κράτους αναχώρησης και/ή άφιξης για αποχή από άσκοπα ταξίδια και/ή από τον χαρακτηρισμό της χώρας προορισμού (και ενδεχομένως και της χώρας αναχώρησης) ως ανήκουσας σε ζώνη κινδύνου.

34. Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας δεν περιέχει μνεία σχετικά με ταξιδιωτικές προειδοποιήσεις ή συστάσεις. Η έκδοση ταξιδιωτικών προειδοποιήσεων ή συστάσεων δεν είναι εναρμονισμένη σε επίπεδο Ένωσης και παραμένει αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η Επιτροπή επισήμανε, στις γραπτές παρατηρήσεις της, ότι στο προοίμιο της πρότασής

6 Απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

7 Πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψεις 54 και 56, η υπογράμμιση δική μου).

8 Πρβλ. αποφάσεις της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 45), και Επιτροπή κατά Σλοβακίας (Δικαίωμα καταγγελίας χωρίς χρέωση) (C-540/21, EU:C:2023:450, σκέψη 59).

9 Πρβλ. αποφάσεις της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 46), και Επιτροπή κατά Σλοβακίας (Δικαίωμα καταγγελίας χωρίς χρέωση) (C-540/21, EU:C:2023:450, σκέψη 49).

10 Απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 51).

της για την εν λόγω οδηγία [11] περιλαμβανόταν μνεία σχετικά με συστάσεις που εκδίδονται από τις αρχές των κρατών μελών και ότι τους δινόταν ιδιαίτερη σημασία. Η έκδοσή τους αποτελούσε μαχητό τεκμήριο για τη στοιχειοθέτηση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» [12]. Ωστόσο, όπως παραδέχθηκε η Επιτροπή στην έκθεσή της σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2015/2302, ορισμένα κράτη μέλη «αντιτίθεντο σθεναρά» [13] σε οποιαδήποτε αναφορά σε επίσημες ταξιδιωτικές συστάσεις στην οδηγία. Από το ιστορικό θέσπισης της οδηγίας 2015/2302 προκύπτει ότι η απουσία μνείας σχετικά με τη νομική σημασία των ταξιδιωτικών προειδοποιήσεων ή συστάσεων που εκδίδονται από τις κυβερνήσεις είναι σκόπιμη. Κατά συνέπεια, όπως επισήμανε η Τσεχική Κυβέρνηση στις γραπτές παρατηρήσεις της, οι εν λόγω προειδοποιήσεις ή συστάσεις δεν μπορούν να αποτελούν αναγκαία ή επαρκή προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.

35. Διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 12, παράγραφος 2, θα περιόριζε το δικαίωμα των ταξιδιωτών να καταγγείλουν τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, καθώς θα εξαρτούσε την άσκηση εναρμονισμένου δικαιώματος, που απονέμεται από την οδηγία, από την έκδοση εθνικών πράξεων, το περιεχόμενο των οποίων δεν είναι εναρμονισμένο. Η στοιχειοθέτηση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» θα έπρεπε τότε να εξαρτάται από την επίσημη αναγνώριση των περιστάσεων αυτών. Δεδομένου ότι οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» μπορούν ενδεχομένως να ανακύψουν αιφνιδίως, θα ελλόχευε ο κίνδυνος, όπως επισήμανε η Τσεχική Κυβέρνηση, οι ταξιδιώτες να στερούνταν το δικαίωμά τους να καταγγείλουν τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού, στις περιπτώσεις που η επίσημη αναγνώριση των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» καθυστερεί ή δεν υφίσταται. Επιπλέον, στο πλαίσιο της έναρξης της πανδημίας της νόσου COVID-19, δεν υπήρχαν σαφή ή κοινά κριτήρια για την εκτίμηση του επιπέδου του κινδύνου μετάδοσης ανά περιοχή ή χώρα και οι πληροφορίες μεταβάλλονταν συνεχώς [14].

36. Εξ αυτού συνάγεται ότι το άρθρο 12 της οδηγίας 2015/2302 δεν καθιερώνει υποχρεωτική σύνδεση μεταξύ, αφενός, της έκδοσης ταξιδιωτικών προειδοποιήσεων ή συστάσεων για την αποφυγή κάθε άσκοπου ταξιδιού και/ή του χαρακτηρισμού μιας χώρας ως ζώνης κινδύνου και, αφετέρου, της στοιχειοθέτησης «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων». Υπό τις συνθήκες αυτές, όπως υποστήριξαν, κατ' ουσίαν, οι διάδικοι της κύριας δίκης, η Λιθουανική και η Ελληνική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, οι ταξιδιωτικές προειδοποιήσεις σχετικά με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου κινδύνου και, κατά μείζονα λόγο, η προειδοποίηση για την αποφυγή ταξιδιού [15] συνιστούν σοβαρή ένδειξη για τη συνδρομή αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων. Επομένως, οι προειδοποιήσεις αυτές αποτελούν σημαντικό αποδεικτικό στοιχείο, το οποίο μπορεί να επικαλεστεί ο ταξιδιώτης, από τον οποίο αναμένεται ότι βασίζεται σε επίσημες πληροφορίες.

[11] Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια (ταξιδιωτικά πακέτα) και τους εξατομικευμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οποία τροποποιεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και καταργεί την οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου [COM(2013) 512 final] (στο εξής: πρόταση της Επιτροπής για τα οργανωμένα ταξίδια).

[12] Στην αιτιολογική σκέψη 26 της πρότασης της Επιτροπής για τα οργανωμένα ταξίδια επισημαινόταν ότι τέτοιες περιστάσεις «θα πρέπει ιδίως να θεωρείται ότι υπάρχουν όταν αξιόπιστες και διαθέσιμες στο κοινό επίσημες πληροφορίες, όπως […] οι συστάσεις που εκδίδονται από τις αρχές των κρατών μελών, συμβουλεύουν την αποφυγή ταξιδιών στον τόπο προορισμού».

[13] Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302 σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς [COM(2021) 90 final], σ. 19.

[14] Μια πιο συντονισμένη προσέγγιση ακολουθήθηκε σε μεταγενέστερο στάδιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, όταν τα κράτη μέλη συμφώνησαν σε έναν κοινό χάρτη σχετικά με το επίπεδο κινδύνου της νόσου COVID-19 στην Ευρωπαϊκή Ένωση· βλ. σύσταση (ΕΕ) 2021/119 του Συμβουλίου, της 1ης Φεβρουαρίου 2021, για την τροποποίηση της σύστασης (ΕΕ) 2020/1475 σχετικά με την εφαρμογή συντονισμένης προσέγγισης όσον αφορά τον περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας για την αντιμετώπιση της πανδημίας της νόσου COVID-19 (ΕΕ 2021, L 36I, σ. 1).

[15] Σε περίπτωση επίσημης προειδοποίησης περί *αποφυγής των ταξιδιών*, ο διοργανωτής κατά κανόνα θα λάβει την πρωτοβουλία να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 3, στοιχείο β', της οδηγίας 2015/2302.

37. Συναφώς, ελλείψει σχετικών κανόνων του δικαίου της Ένωσης, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ρυθμίζει τις λεπτομέρειες της διοικητικής και της ένδικης διαδικασίας, στις οποίες εμπίπτει η αποδεικτική ισχύς ενός εγγράφου και οι οποίες αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας και χωρίς να θίγεται η αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης[16]. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, σύμφωνα με την εθνική δικονομία, να λαμβάνουν υπόψη και να εκτιμούν ελεύθερα την κρισιμότητα των ταξιδιωτικών προειδοποιήσεων ή συστάσεων στο πλαίσιο της συνολικής εκτίμησης για τη στοιχειοθέτηση της συνδρομής «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302. Εντούτοις, όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, η Τσεχική Κυβέρνηση, οι εν λόγω ταξιδιωτικές προειδοποιήσεις ή συστάσεις δεν μπορούν να αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση των περιστάσεων αυτών, αν η εν λόγω προϋπόθεση έχει ως αποτέλεσμα να θίγει το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού.

38. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, φρονώ ότι η στοιχειοθέτηση της συνδρομής «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν», κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2015/2302, δεν εξαρτάται από την έκδοση επίσημης προειδοποίησης των αρχών του κράτους αναχώρησης και/ή άφιξης για αποχή από άσκοπα ταξίδια και/ή από τον χαρακτηρισμό της χώρας προορισμού (και ενδεχομένως και της χώρας αναχώρησης) ως ανήκουσας σε ζώνη κινδύνου. Ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, σύμφωνα με την εθνική δικονομία, να λαμβάνουν υπόψη τις επίσημες προειδοποιήσεις σχετικά με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου κινδύνου στον τόπο προορισμού, υπό τον όρο ότι οι προειδοποιήσεις αυτές δεν αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση τέτοιων «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων».

Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

39. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η σημαντική επίδραση των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού πρέπει να εκτιμάται λαμβανομένης υπόψη μόνον της αντικειμενικής αδυναμίας εκτέλεσης της σύμβασης ή αν πρέπει να λαμβάνονται επίσης υπόψη οι κίνδυνοι για την υγεία και την ασφάλεια των ταξιδιωτών, καθώς και υποκειμενικοί παράγοντες που σχετίζονται με την ηλικία και την κατάσταση της υγείας του ταξιδιώτη ή με το αν ταξιδεύουν επίσης ανήλικοι. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, στο πλαίσιο της εκτίμησης των συνεπειών που επέρχονται στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η άποψη του μέσου ταξιδιώτη.

40. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά δύο κύρια ζητήματα σχετικά με την εκτίμηση της ύπαρξης «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Το πρώτο ζήτημα αφορά, κατ' ουσίαν, τον *αντικειμενικό ή υποκειμενικό χαρακτήρα* της σημαντικής επίδρασης. Το δεύτερο ζήτημα αφορά το *κριτήριο* που εφαρμόζεται για την εκτίμηση της σημαντικής επίδρασης. Ειδικότερα, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο συνδέει το εν λόγω κριτήριο με μια εκ των προτέρων εκτίμηση ή πρόβλεψη –που διενεργείται από τον μέσο ταξιδιώτη, ο οποίος είναι ευλόγως ενημερωμένος, παρατηρητικός και επιμελής– όσον αφορά την πιθανότητα επέλευσης της σημαντικής επίδρασης.

[16] Πρβλ. απόφαση της 2ας Απριλίου 2020, PrivatBank (C-480/18, EU:C:2020:274, σκέψη 73 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

i) Ο αντικειμενικός ή υποκειμενικός χαρακτήρας της εκτίμησης

41. Ως προκαταρκτική παρατήρηση, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 αναγνωρίζει το δικαίωμα καταγγελίας αζημίως σε περίπτωση συνδρομής «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν». Από το γράμμα της διάταξης αυτής προκύπτει σαφώς ότι οι καταστάσεις που χαρακτηρίζονται ως «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν», εξ ορισμού, δεν μπορούν να αφορούν αποκλειστικά και μόνον το πρόσωπο του επιβάτη (όπως την περίπτωση σοβαρού ατυχήματος). Το ιστορικό θέσπισης του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 επιρρωννύει την ερμηνεία αυτή. Στο έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση της οδηγίας αναφέρεται ότι «ορισμένοι συνήγοροι καταναλωτή υποστήριξαν ότι πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα καταγγελίας της σύμβασης αν συντρέχει περίπτωση ανωτέρας βίας σε σχέση με τον ταξιδιώτη, π.χ. σε περίπτωση σοβαρής ασθένειας ή θανάτου στη στενή οικογένεια, που εμποδίζει τον ταξιδιώτη να αναχωρήσει για διακοπές» [17]. Ωστόσο, η Επιτροπή επισήμανε ότι οι καταστάσεις που αφορούν τον ταξιδιώτη «συχνά καλύπτονται από ταξιδιωτικές ασφάλειες τις οποίες μπορεί να αγοράσει» [18].

42. Όσον αφορά την εκτίμηση του αντίκτυπου των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού, επισημαίνεται εκ προοιμίου ότι το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 απαιτεί οι περιστάσεις αυτές να *επηρεάζουν σημαντικά* την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού. Η σημαντική επίδραση στην εκτέλεση αποτελεί έννοια ευρύτερη από την αδυναμία εκτέλεσης. Η αιτιολογική σκέψη 31 της οδηγίας αυτής αναφέρεται σε «προβλήματα ασφαλείας» ή «σημαντικούς κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία». Όπως επισημαίνει η Επιτροπή, στις περιπτώσεις αυτές, η εκτέλεση μπορεί μεν να είναι νομικά ή πρακτικά εφικτή, αλλά η ασφάλεια των ταξιδιωτών δεν μπορεί πλέον να διασφαλιστεί. Ως εκ τούτου, ο *σημαντικός κίνδυνος* για την υγεία και την ασφάλεια του ταξιδιώτη πρέπει να συνιστά σημαντική επίδραση στην εκτέλεση της σύμβασης. Η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται από το ιστορικό θέσπισης του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, στο μέτρο που η διάταξη αυτή έχει αναγνωρίσει το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση. Τέτοιο δικαίωμα δεν υφίστατο υπό το καθεστώς της καταργηθείσας οδηγίας. Όπως επισημάνθηκε στο έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια, μπορεί να υπάρξουν καταστάσεις –όπως πόλεμος ή φυσικές καταστροφές– οι οποίες «ενδέχεται να έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην *απόλαυση* ή την *ασφάλεια* κατά τη διάρκεια των διακοπών και εφόσον ο διοργανωτής δεν λαμβάνει [την] πρωτοβουλία να ματαιώσει το οργανωμένο ταξίδι» [19].

43. Η σημαντική επίδραση των «έκτακτων και αναπόφευκτων περιστάσεων» στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού θα στοιχειοθετείται απαραιτήτως όταν οι περιστάσεις αυτές ενδέχεται να έχουν ως συνέπεια «έλλειψη συμμόρφωσης», κατά την έννοια του άρθρου 3, σημείο 13, της οδηγίας 2015/2302, η οποία επηρεάζει ουσιωδώς την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 13, παράγραφος 6, της οδηγίας αυτής, ο ταξιδιώτης δικαιούται να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού αζημίως όταν η έλλειψη συμμόρφωσης «επηρεάζει ουσιωδώς την εκτέλεση του [οργανωμένου ταξιδιού]». Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η διαπίστωση της έλλειψης συμμόρφωσης είναι αντικειμενική, υπό την έννοια ότι απαιτεί μόνο σύγκριση μεταξύ των υπηρεσιών που περιλαμβάνονταν στο οργανωμένο

[17] Commission Staff Working Document, Impact Assessment, Accompanying the document on package travel and assisted travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU and repealing Council Directive 90/314/EEC, SWD(2013) 263 final (στο εξής: έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια), σ. 78.

[18] Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια, σ. 78.

[19] Όπ.π. (η υπογράμμιση δική μου).

ταξίδι που αγόρασε ο ταξιδιώτης με εκείνες που πράγματι παρασχέθηκαν σε αυτόν[20]. Ομοίως, η σημαντική επίδραση των αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων βασίζεται σε *αντικειμενική* εκτίμηση του αντίκτυπου των περιστάσεων αυτών στην εκτέλεση της σύμβασης, λαμβανομένων υπόψη των κινδύνων που διατρέχει ο ταξιδιώτης.

44. Ωστόσο, η εκτίμηση, ειδικότερα, των σημαντικών κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να απαιτεί *υποκειμενική* και *εξατομικευμένη* εκτίμηση. Η οδηγία 2015/2302 δεν προστατεύει μόνον τους ταξιδιώτες που είναι ακμαίοι, νέοι και υγιείς. Πράγματι, η οδηγία λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των ταξιδιωτών με μειωμένη κινητικότητα. Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α′, σημείο viii, της οδηγίας περιλαμβάνει, μεταξύ των κύριων χαρακτηριστικών των ταξιδιωτικών υπηρεσιών, τις πληροφορίες σχετικά με το «εάν το ταξίδι ή οι διακοπές είναι γενικώς κατάλληλα για άτομα με μειωμένη κινητικότητα και, κατόπιν αιτήματος του ταξιδιώτη, ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την καταλληλότητα του ταξιδιού η των διακοπών, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες του ταξιδιώτη».

45. Η σωματική αναπηρία αποτελεί μια μορφή *ευαλωτότητας*[21]. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο του ταξιδιωτικού τομέα, η ευαλωτότητα όσον αφορά τις σωματικές ικανότητες ενός προσώπου μπορεί να αφορά μια ευρύτερη κατηγορία ταξιδιωτών, οι οποίοι είναι εκτεθειμένοι σε μεγαλύτερο κίνδυνο από ό,τι οι άλλοι ταξιδιώτες. Λαμβανομένης υπόψη της σημασίας που αποδίδει η Ευρωπαϊκή Ένωση στο υψηλό επίπεδο προστασίας της ανθρώπινης υγείας, το οποίο αναγνωρίζεται από το άρθρο 35 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η *κατάσταση της υγείας* του ταξιδιώτη πρέπει να λαμβάνεται επίσης υπόψη κατά την εκτίμηση του σημαντικού αντίκτυπου των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων». Επίσης, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες συγκεκριμένων κατηγοριών ταξιδιωτών, όπως οι έγκυες γυναίκες και τα ανήλικα παιδιά, καθώς και η δυνατότητά τους να απολαύσουν ένα ταξίδι με ασφάλεια. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, ήταν εξαρχής σαφές ότι τα άτομα που ανήκαν σε συγκεκριμένες ομάδες –όπως τα άτομα με άσθμα, με εξασθενημένο ανοσοποιητικό σύστημα ή με ορισμένες υποκείμενες ιατρικές παθήσεις και οι έγκυες γυναίκες– διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο να εκδηλώσουν σοβαρή ασθένεια και να αποβιώσουν σε περίπτωση μόλυνσης από τον ιό.

46. Η συνεκτίμηση υποκειμενικών παραγόντων στο πλαίσιο της εκτίμησης του αντίκτυπου των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» δεν πρέπει να συγχέεται με το απλό αίσθημα φόβου ή ανησυχίας όσον αφορά τις συνέπειες των εν λόγω περιστάσεων. Πρέπει να είναι δυνατή η *επαλήθευση* των αναγκών του ταξιδιώτη ανάλογα με την υγεία ή την οικογενειακή του κατάσταση.

47. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, εκτιμώ ότι η επίδραση των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στην εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι σημαντική όχι μόνον όταν η εκτέλεση αυτή είναι αδύνατη, αλλά και όταν συνεπάγεται σημαντικούς κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των ταξιδιωτών. Η εκτίμηση των συνεπειών αυτών είναι αντικειμενική. Ωστόσο, είναι δυνατόν να λαμβάνονται υπόψη υποκειμενικοί παράγοντες που σχετίζονται με τη μειωμένη κινητικότητα ή την ευαλωτότητα του ταξιδιώτη, υπό την προϋπόθεση ότι οι παράγοντες αυτοί μπορούν να επαληθευτούν.

[20] Βλ. απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2023, FTI Touristik (Οργανωμένο ταξίδι στις Κανάριες Νήσους) (C-396/21, EU:C:2023:10, σκέψη 22).

[21] Βλ. Reich, N., «Vulnerable Consumers in EU Law», σε Leczykiewicz, D., και Weatherill, S. (επιμ.), *The Images of the Consumer in EU Law, Legislation, Free Movement and Competition Law*, Hart Publishing, Λονδίνο, 2016, σ. 139-158, ιδίως σ. 141. Ο συγγραφέας διακρίνει τρία είδη ευαλωτότητας στο δίκαιο καταναλωτικών συμβάσεων της Ένωσης, ήτοι τη σωματική, τη νοητική και την οικονομική υστέρηση. Επίσης, διακρίνει μεταξύ ευαλωτότητας του καταναλωτή και «αδυναμίας του καταναλωτή» στις συμβατικές σχέσεις.

ii) Ο μελλοντικός χαρακτήρας της εκτίμησης και ο μέσος ταξιδιώτης ως σημείο αναφοράς

48. Όσον αφορά τον χρόνο διενέργειας της εκτίμησης της σημαντικής επίδρασης των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 αναγνωρίζει το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού «πριν από την έναρξη του [οργανωμένου ταξιδιού]». Η χρήση της πρόθεσης «πριν» υποδηλώνει ότι μεσολαβεί *χρονικό διάστημα* μεταξύ της απόφασης καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και της έναρξης του ταξιδιού. Επομένως, η απόφαση καταγγελίας της σύμβασης *αφορά το μέλλον*. Βασίζεται σε μια πρόβλεψη ή εκ των προτέρων εκτίμηση της επέλευσης «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» και της σημαντικής επίδρασής τους στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού ή, σε περίπτωση που οι περιστάσεις αυτές έχουν ήδη επέλθει, στη *διατήρηση* της σημαντικής τους επίδρασης. Όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, η αξιολόγηση στην οποία προβαίνει ο ταξιδιώτης κατά την ημερομηνία καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού περιλαμβάνει την εκτίμηση της πιθανότητας οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» να έχουν σημαντική επίδραση στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού.

49. Η οδηγία 2015/2302 δεν καθορίζει συγκεκριμένες προθεσμίες για την αξιολόγηση της πιθανότητας οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» να έχουν σημαντική επίδραση στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού. Ούτε προβλέπει συγκεκριμένο αριθμό ημερών, εβδομάδων ή μηνών πριν από την εκτέλεση του ταξιδιού των οποίων η υπέρβαση καθιστά αδύνατη τη διενέργεια τέτοιας εκτίμησης και την άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού αζημίως. Τούτου λεχθέντος, όσο μεγαλύτερο είναι το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της ημερομηνίας καταγγελίας και της ημερομηνίας έναρξης του οργανωμένου ταξιδιού, τόσο πιο δύσκολο θα είναι για τον ταξιδιώτη να αποδείξει ότι η σημαντική επίδραση θα συνεχίσει να υφίσταται κατά την ημερομηνία του ταξιδιού [22].

50. Ο προσδιορισμός της πιθανότητας εξαρτάται από τις περιστάσεις, των οποίων η εκτίμηση εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια [23]. Επομένως, δεν φαίνεται σκόπιμη η καθιέρωση ενός συγκεκριμένου ποσοστού όσον αφορά την πιθανότητα οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» να έχουν σημαντική επίδραση στην εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού. Ωστόσο, η εκτίμηση αυτή πρέπει να πραγματοποιείται υπό το πρίσμα του *εξαιρετικού χαρακτήρα* του δικαιώματος καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού αζημίως. Κατά τον χρόνο καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, ο ταξιδιώτης πρέπει να *αναμένει εύλογα* ότι υπάρχει *αρκούντως μεγάλη πιθανότητα* η εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού να επηρεαστεί σημαντικά από «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις».

51. Ως σημείο αναφοράς δε για την ικανότητα του ταξιδιώτη να διενεργήσει εκ των προτέρων εκτίμηση, το αιτούν δικαστήριο και η Λιθουανική Κυβέρνηση προτείνουν τον μέσο ταξιδιώτη, ο οποίος είναι ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής. Κατ' αρχάς, συμφωνώ ότι σημείο αναφοράς για την εκτίμηση πρέπει να είναι ο ταξιδιώτης. Τούτο συνάδει με τον ίδιο τον σκοπό του δικαιώματος καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, το οποίο απονέμεται στον ταξιδιώτη. Συναφώς, επισημαίνεται ότι αμφότεροι οι συμβαλλόμενοι στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού έχουν δικαίωμα να καταγγείλουν τη σύμβαση σε περίπτωση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων». Το δικαίωμα αυτό του ταξιδιώτη προβλέπεται στο

[22] Βλ. Tonner, K., «BGH 651h, Rücktritt vor Reisebeginn», *Münchener Kommentar zum BGB*, 9η έκδ., C. H. Beck, Μόναχο, 2023, σημείο 71.

[23] Για παράδειγμα, εάν ένας ταξιδιώτης έχει πραγματοποιήσει κράτηση για ταξίδι πεζοπορίας σε δάσος του Καναδά, το οποίο έχει προγραμματιστεί να πραγματοποιηθεί μετά από τρεις μήνες, και το δάσος καεί ολοσχερώς από πυρκαγιά, είναι αδύνατον να επανέλθει το δάσος στην αρχική του κατάσταση σε τρεις μήνες. Αντιθέτως, αν ο ταξιδιώτης έχει πραγματοποιήσει κράτηση για ταξίδι μετά από τρεις μήνες σε νησί όπου μαίνονται πυρκαγιές, είναι δυσκολότερο να προβλεφθεί πώς θα εξελιχθεί η κατάσταση στο χρονικό διάστημα των τριών μηνών.

άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 και τελεί υπό την προϋπόθεση ότι οι περιστάσεις αυτές επηρεάζουν σημαντικά «την εκτέλεση του [οργανωμένου ταξιδιού] ή […] τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό». Το δικαίωμα του διοργανωτή προβλέπεται στο άρθρο 12, παράγραφος 3, στοιχείο β', και τελεί υπό την προϋπόθεση ότι ο διοργανωτής «δεν είναι σε θέση να εκτελέσει τη σύμβαση λόγω αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων και κοινοποι[εί] στον ταξιδιώτη την καταγγελία της σύμβασης χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση πριν από την έναρξη του [οργανωμένου ταξιδιού]». Η άποψη του κάθε συμβαλλομένου είναι καθοριστική για την άσκηση του δικαιώματός του. Θα αντέβαινε στον ίδιο τον σκοπό της αναγνώρισης διακριτού δικαιώματος στον ταξιδιώτη, εάν η άσκηση του δικαιώματός του εξαρτιόταν από την άποψη του διοργανωτή.

52. Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι η οδηγία 2015/2302 διόρθωσε μια ασυμμετρία που υπήρχε μεταξύ του ταξιδιώτη και του διοργανωτή σε σχέση με την άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού σε περίπτωση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων». Η ασυμμετρία αυτή καταδείχθηκε στο έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια, στο οποίο επισημαίνεται ότι, υπό το προϊσχύσαν καθεστώς, ο διοργανωτής είχε το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού «αποκλειστικά και μόνο με βάση τη δική του εκτίμηση της κατάστασης ασφαλείας», ενώ ο καταναλωτής δεν διέθετε αντίστοιχο δικαίωμα[24]. Επομένως, από την προέλευση του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 προκύπτει ότι, σε περίπτωση «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», ο ταξιδιώτης έχει το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση ανάλογα με τη δική του εκτίμηση της κατάστασης ασφαλείας.

53. Όσον αφορά, ειδικότερα, το σημείο αναφοράς για την εκτίμηση της σημαντικής επίδρασης, η οδηγία 2015/2302 δεν προβλέπει το κριτήριο του «μέσου ταξιδιώτη». Ωστόσο, όπως υποστήριξε η Λιθουανική Κυβέρνηση στις παρατηρήσεις της, υπό το πρίσμα του σκοπού της οδηγίας, που συνίσταται στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας για τους καταναλωτές[25], φαίνεται σκόπιμο να εφαρμόζεται το γνωστό κριτήριο του «μέσου καταναλωτή που είναι ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής»[26] και να ερμηνεύεται το κριτήριο αυτό στο πλαίσιο της οδηγίας 2015/2302. Βάσει του εν λόγω σημείου αναφοράς, η απόφαση ενός μέσου ταξιδιώτη εξαρτάται, πρωτίστως, από το επίπεδο γνώσης του. Το επίπεδο γνώσης πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα των πληροφοριών που ήταν διαθέσιμες στο κοινό όταν ο ταξιδιώτης πραγματοποίησε την κράτηση και των πληροφοριών που κατέστησαν διαθέσιμες όταν αποφάσισε να καταγγείλει τη σύμβαση. Όσο περισσότερες γνώσεις έχει ο μέσος καταναλωτής σε σχέση με μια συγκεκριμένη κατάσταση, τόσο καλύτερη είναι η θέση στην οποία βρίσκεται να εκτιμήσει εμπεριστατωμένα τον κίνδυνο που αυτή εγκυμονεί. Αντιθέτως, όταν ο ταξιδιώτης δεν έχει γνώση μιας συγκεκριμένης κατάστασης ή όταν οι πληροφορίες είναι αντικρουόμενες και συνεχώς μεταβαλλόμενες, έχει πιο περιορισμένη ικανότητα να προβεί σε τέτοια εκτίμηση.

54. Τούτο ήταν ιδιαιτέρως κρίσιμο στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19. Όπως προτείνει κατ' ουσίαν το αιτούν δικαστήριο, προκειμένου να προσδιοριστεί το τι γνώριζε ο μέσος ταξιδιώτης και το πώς αυτός θα εκτιμούσε την πιθανότητα σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση της σύμβασης, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη η *μεγάλη αβεβαιότητα* και η *εξαιρετικά ταχέως εξελισσόμενη κατάσταση* κατά την έναρξη της πανδημίας. Τούτο δε διότι, στο στάδιο εκείνο, δεν

[24] Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια, σ. 78.

[25] Βλ. αιτιολογική σκέψη 51 της οδηγίας 2015/2302.

[26] Ως παράδειγμα χρησιμοποίησης του «μέσου καταναλωτή» ως σημείου αναφοράς, ειδικότερα στον τομέα των καταχρηστικών συμβατικών ρητρών, βλ. αποφάσεις της 16ης Μαρτίου 2023, Caixabank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου) (C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 18ης Νοεμβρίου 2021, A. S.A. (C-212/20, EU:C:2021:934, σκέψη 42). Για μια γενική επισκόπηση, βλ. Leczykiewicz, D., και Weatherill, S., όπ.π. (υποσημείωση 21 των παρουσών προτάσεων).

υπήρχε επιστημονική σαφήνεια όσον αφορά τους κινδύνους που εγκυμονούσε ο ιός· επίσης, υπήρχε μεγάλη αβεβαιότητα όσον αφορά το είδος και τη διάρκεια των μέτρων που έπρεπε να ληφθούν για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού.

55. Στην υπό κρίση υπόθεση, από τη δικογραφία που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο προκύπτει ότι ο ταξιδιώτης προέβη σε εκτίμηση του κινδύνου που εγκυμονούσε η νόσος COVID-19 βασιζόμενος σε πληροφορίες που είχαν δημοσιευθεί στον Τύπο όσον αφορά τον τόπο προορισμού ή τις περιοχές κοντά σε αυτόν, καθώς και στο γεγονός της κήρυξης κατάστασης εθνικής έκτακτης ανάγκης στη χώρα αναχώρησης λόγω των κινδύνων που εγκυμονούσε ο ιός. Υπό τις συνθήκες αυτές, φαίνεται εύλογο ένας «μέσος» ταξιδιώτης να ανέμενε ότι η κατάσταση κινδύνου θα εξακολουθούσε να υφίσταται κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της λύσης της σύμβασης και της έναρξης του οργανωμένου ταξιδιού ή ακόμη και ότι θα επιδεινωνόταν, επηρεάζοντας ως εκ τούτου σημαντικά την εκτέλεση της σύμβασης.

56. Το δε σκέλος του σημείου αναφοράς που συνίσταται στο να είναι ο μέσος ταξιδιώτης «ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής» υποδηλώνει ότι ο ταξιδιώτης πρέπει να είναι ευλόγως προσεκτικός. Ένας υπέρμετρα προσεκτικός ταξιδιώτης που αποφασίζει να καταγγείλει τη σύμβαση λόγω έντονης ανησυχίας δεν μπορεί να απαλλάσσεται από την καταβολή της χρέωσης καταγγελίας στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η κατάσταση δεν δικαιολογεί τέτοια εκτίμηση κινδύνου. Αντιθέτως, ο μέσος ταξιδιώτης αναμένεται να δίνει προσοχή στις επίσημες πληροφορίες ή ταξιδιωτικές συστάσεις που υποδεικνύουν μεγάλη προσοχή. Η πανδημία είχε σημαντικό αντίκτυπο στην αντίληψη ότι τα ταξίδια μπορούν να αποτελέσουν πιθανή πηγή εξάπλωσης του ιού και τούτο μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη της έννοιας του «ευλόγως παρατηρητικού και επιμελή» ταξιδιώτη σε τέτοιες περιστάσεις. Υπό κανονικές συνθήκες, η εκτίμηση του κινδύνου για τους σκοπούς της καταγγελίας της σύμβασης αφορά, κατά γενική αρχή, μόνο τον ταξιδιώτη και τους συνταξιδιώτες του. Ωστόσο, λαμβανομένης υπόψη της εξαιρετικά μεγάλης μεταδοτικότητας ενός επικίνδυνου ιού, ένας μολυσμένος ταξιδιώτης μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τους ανθρώπους στον τόπο προορισμού του ταξιδιού, καθώς και τους συμπολίτες του κατά την επιστροφή. Υπό τις συνθήκες αυτές, απλώς και μόνον η επιλογή να πραγματοποιηθεί το ταξίδι μπορεί να έχει «αρνητικές εξωτερικές επιδράσεις»[27]. Ακόμη και πριν από την επιβολή μέτρων περιορισμού των ταξιδιών[28], δεν μπορεί να αναμένεται ότι ο μέσος ταξιδιώτης θα συμπεριφερόταν ως «ιδιοτελές» άτομο που δεν ενδιαφέρεται για τις επίσημες πληροφορίες που υποδεικνύουν προσοχή ή, επιπλέον, ότι δεν θα συμμορφωνόταν με τις οδηγίες για αποφυγή των μη αναγκαίων συγκεντρώσεων, των κοινωνικών επαφών και των ταξιδιών. Επομένως, στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, το παράδειγμα του μέσου ταξιδιώτη που είναι «ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής» μπορεί να περιλαμβάνει και τον *υπεύθυνο ταξιδιώτη*, ο οποίος δίνει προσοχή στις επίσημες εκκλήσεις για σύνεση και αλληλεγγύη προς τους συμπολίτες του, προκειμένου να περιοριστεί η εξάπλωση του ιού.

57. Εξ αυτού συνάγεται ότι η εκτίμηση της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση της σύμβασης βασίζεται σε μια εκ των προτέρων εκτίμηση της πιθανότητας επέλευσης της σημαντικής αυτής επίδρασης, η οποία διενεργείται κατά τον χρόνο καταγγελίας της σύμβασης από τον μέσο ταξιδιώτη που «είναι ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής».

[27] Βλ. Miller, L., «Ethical Consumption and the Internal Market», σε Leczykiewicz, D., και Weatherill, S., όπ.π. (υποσημείωση 21 των παρουσών προτάσεων), σ. 279, ο οποίος ανέπτυξε την έννοια των «αρνητικών εξωτερικών επιδράσεων» σε σχέση με τον περιβαλλοντικό και κοινωνικό αντίκτυπο της κατανάλωσης.

[28] Το αίσθημα υπευθυνότητας έχει ιδιαίτερη σημασία πριν από τη θέσπιση κυβερνητικών μέτρων που περιορίζουν τα ταξίδια. Μετά τη θέσπιση κυβερνητικών μέτρων, ο ταξιδιώτης οφείλει, σε κάθε περίπτωση, να συμμορφώνεται με τον νόμο.

58. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, φρονώ ότι μπορεί να διαπιστωθεί ότι υπάρχει σημαντική επίδραση των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στην εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού όχι μόνον όταν η εκτέλεση της σύμβασης είναι αδύνατη, αλλά και όταν συνεπάγεται σημαντικούς κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των ταξιδιωτών. Η εκτίμηση των συνεπειών αυτών είναι αντικειμενική. Ωστόσο, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη και υποκειμενικοί παράγοντες που σχετίζονται με τη μειωμένη κινητικότητα ή την ευαλωτότητα του ταξιδιώτη, υπό την προϋπόθεση ότι οι παράγοντες αυτοί μπορούν να επαληθευτούν. Η εκτίμηση της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση της σύμβασης βασίζεται σε μια εκ των προτέρων εκτίμηση της πιθανότητας επέλευσης της σημαντικής αυτής επίδρασης, η οποία διενεργείται κατά τον χρόνο καταγγελίας της σύμβασης από τον μέσο ταξιδιώτη που είναι ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

59. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, επηρεάζεται από το γεγονός ότι οι περιστάσεις τις οποίες επικαλείται ο ταξιδιώτης είχαν ήδη επέλθει ή τουλάχιστον ήταν ήδη ευλόγως προβλέψιμες κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, κατά την εφαρμογή του κριτηρίου της εύλογης προβλεψιμότητας στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η δυσχέρεια πρόβλεψης της εξέλιξης και των συνεπειών της πανδημίας κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού.

60. Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όπως επισημάνθηκε στις προκαταρκτικές παρατηρήσεις των παρουσών προτάσεων [29], η έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», κατά το άρθρο 12, παράγραφος 2, και παράγραφος 3, στοιχείο β', της οδηγίας 2015/2302, προσομοιάζει με την έννοια της «ανωτέρας βίας», όπως αυτή έχει οριστεί με πάγια νομολογία, ήτοι ως αφορώσα περιστάσεις ξένες προς αυτόν που την επικαλείται, ασυνήθεις και απρόβλεπτες, οι συνέπειες των οποίων δεν θα μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί όση επιμέλεια και αν είχε καταβληθεί.

61. Εξ αυτού συνάγεται ότι το στοιχείο του *απρόβλεπτου* αποτελεί ουσιώδη συνιστώσα του χαρακτηρισμού μιας κατάστασης ως εμπίπτουσας στις «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις». Γεγονότα που έχουν ήδη επέλθει κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης ή που ενδέχεται να επέλθουν δεν μπορούν να συνιστούν τέτοιες περιστάσεις, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι ο ταξιδιώτης είναι πράγματι σε θέση να προβλέψει τις συνήθεις συνέπειες ενός τέτοιου γεγονότος.

62. Τούτο δε διότι, όπως επισημαίνεται στην επιστημονική θεωρία, η έννοια του απρόβλεπτου είναι σχετική [30]. Επίσης, έχει δυναμικό χαρακτήρα. Προκειμένου να κριθεί τι είναι ευλόγως προβλέψιμο, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες περιστάσεις και η εξέλιξη των ανθρώπινων γνώσεων. Συναφώς, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ του *απρόβλεπτου χαρακτήρα του γεγονότος*, αφενός, και του *απρόβλεπτου χαρακτήρα της επίδρασής του* στη σύμβαση, αφετέρου [31]. Ένα γεγονός το οποίο γνωρίζει ο ταξιδιώτης και το οποίο, κατά τη συνήθη πορεία των

[29] Βλ. σημείο 29 των παρουσών προτάσεων.

[30] Philippe, D., «The Impact of the Coronavirus Crisis on the Analysis and Drafting of Contract Terms. Force Majeure, Hardship and Deferral of Obligations», σε Hondius, E., κ.α. (επιμ.), *Coronavirus and the Law in Europe*, Intersentia, Cambridge, 2021, σ. 527-552, ιδίως σ. 532.

[31] Όπ.π.

πραγμάτων, έχει ορισμένες προβλέψιμες συνέπειες μπορεί να εξελιχθεί σε κατάσταση η οποία θα εμπίπτει στις «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις», εάν οι συνέπειές του μεταβάλλουν ουσιωδώς τον χαρακτήρα του γεγονότος. Η προβλεψιμότητα μπορεί να εκτιμηθεί βάσει μιας *σύγκρισης* μεταξύ i) των περιστάσεων και της γνώσης που είχε ο ταξιδιώτης όσον αφορά τις περιστάσεις αυτές και τις συνέπειές τους κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης (σημείο Α) και ii) των περιστάσεων και της γνώσης που είχε ο ταξιδιώτης όσον αφορά τις περιστάσεις αυτές και τις συνέπειές τους κατά τον χρόνο καταγγελίας της σύμβασης (σημείο Β). Στο πλαίσιο της σύγκρισης αυτής, ο αριθμός των ημερών που έχουν μεσολαβήσει μεταξύ του σημείου Α και του σημείου Β δεν ασκεί επιρροή. Καθοριστικές είναι οι *πραγματικές περιστάσεις* και η *γνώση* την οποία διαθέτει ο ταξιδιώτης. Αν τα στοιχεία αυτά έχουν *μεταβληθεί αισθητά*, η κατάσταση διαφέρει από εκείνη την οποία γνώριζε ή θα μπορούσε ευλόγως να προβλέψει ο ταξιδιώτης.

63. Στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, ο ταξιδιώτης γνώριζε την ύπαρξη του ιού και τον αντίκτυπό του, κυρίως στην Κίνα, αλλά και σε ορισμένες άλλες χώρες μεμονωμένα. Αυτό που ο ταξιδιώτης δεν γνώριζε τότε ήταν ότι ο ιός θα έπληττε τελικά και την Ευρώπη και ότι η επιδημία θα εξελισσόταν σε πανδημία, ο περιορισμός της οποίας θα απαιτούσε τη λήψη πρωτοφανών μέτρων. Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει την ακραία αβεβαιότητα και την ταχέως εξελισσόμενη κατάσταση μεταξύ του χρόνου σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού και της ημερομηνίας καταγγελίας της σύμβασης αυτής.

64. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επισημαίνει την ιδιάζουσα κατάσταση που επικρατούσε κατά την έναρξη της πανδημίας της νόσου COVID-19. Κατά τη διάρκεια των εβδομάδων που προηγήθηκαν του επίσημου χαρακτηρισμού της νόσου COVID-19 από τον ΠΟΥ ως πανδημίας, στις 11 Μαρτίου 2020, ένας μέσος άνθρωπος με συνήθη πρόσβαση στις επίσημες πληροφορίες δεν θα ήταν σε θέση να προβλέψει «τον αιφνίδιο χαρακτήρα, την κλίμακα και τη σοβαρότητα» [32] της πανδημίας και τις συνέπειες που θα είχε στη συνέχεια ο ιός στα ταξίδια και στην ίδια την άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας. Συγκεκριμένα, ο ίδιος ο ΠΟΥ αναγνώρισε ότι «ποτέ στο παρελθόν δεν είχαμε αντιμετωπίσει μια πανδημία που να προκλήθηκε από κορονοϊό» [33]. Συνεπώς, φαίνεται εύλογο να υποστηριχθεί ότι η γνώση του ταξιδιώτη στην υπόθεση της κύριας δίκης εξελίχθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό κατά τον χρόνο που μεσολάβησε μεταξύ του χρόνου σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού (στις αρχές Φεβρουαρίου του 2020) και του χρόνου καταγγελίας της σύμβασης (στα τέλη Φεβρουαρίου του 2020). Αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο ανωτέρω συμπέρασμα, ο ταξιδιώτης δεν θα μπορεί να εμποδιστεί να επικαλεστεί «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» με την αιτιολογία ότι οι περιστάσεις αυτές ήταν προβλέψιμες κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης.

65. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, φρονώ ότι το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, επηρεάζεται από το γεγονός ότι οι περιστάσεις τις οποίες επικαλείται ο ταξιδιώτης είχαν ήδη επέλθει ή τουλάχιστον ήταν ήδη ευλόγως προβλέψιμες κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, εκτός αν, μεταξύ του χρόνου σύναψης της σύμβασης και του χρόνου καταγγελίας της σύμβασης, επήλθε σημαντική μεταβολή των περιστάσεων αυτών καθώς και της γνώσης, εκ μέρους του ταξιδιώτη, των εν λόγω περιστάσεων και των συνεπειών τους. Συναφώς, κατά την εφαρμογή του κριτηρίου της εύλογης προβλεψιμότητας στο πλαίσιο της

[32] Βλ. «Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το δικαίωμα των ταξιδιωτών να καταγγείλουν τις συμβάσεις οργανωμένου ταξιδιού λόγω έκτακτων περιστάσεων που προκλήθηκαν από τη νόσο COVID-19», τις οποίες εξέδωσε η Ιρλανδική Κυβέρνηση, Υπουργείο Επιχειρηματικότητας, Εμπορίου και Απασχόλησης, στις 26 Μαρτίου 2020, σ. 5.

[33] Εναρκτήριες παρατηρήσεις του Γενικού Διευθυντή του ΠΟΥ κατά την ενημέρωση των μέσων ενημέρωσης σχετικά με τη νόσο COVID-19, 11 Μαρτίου 2020.

πανδημίας της νόσου COVID-19, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η δυσχέρεια πρόβλεψης της εξέλιξης και των συνεπειών της πανδημίας κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού.

Επί του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος

66. Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν, στο πλαίσιο της εκτίμησης της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, η οποία παρέχει δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν, αλλά και η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο αναχώρησης, καθώς και στα ενδιάμεσα σημεία που σχετίζονται με τη μετάβαση, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με το ταξίδι της επιστροφής.

67. Συναφώς, από το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302 προκύπτει ότι οι «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» μπορούν να δικαιολογήσουν καταγγελία εκ μέρους του ταξιδιώτη, παρέχοντάς του δικαίωμα πλήρους επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν στο πλαίσιο του οργανωμένου ταξιδιού, μόνον εφόσον οι περιστάσεις αυτές συντρέχουν «στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν» και «επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση του [οργανωμένου ταξιδιού] ή επηρεάζουν σημαντικά τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό». Επιπλέον, η αιτιολογική σκέψη 31 της οδηγίας επεξηγεί τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της «εκδήλωση[ς] κρουσμάτων σοβαρής ασθένειας στον ταξιδιωτικό προορισμό» [34].

68. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η επεξήγηση του όρου «αναπόφευκτες και έκτακτες περιστάσεις» με τη μνεία του παραδείγματος της «εκδήλωση[ς] κρουσμάτων σοβαρής ασθένειας στον ταξιδιωτικό προορισμό» δεν αποσκοπεί στο να περιορίσει το περιεχόμενο της έννοιας αυτής σε τοπικά γεγονότα, αλλά να καταστήσει σαφές ότι οι περιστάσεις αυτές πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να εκδηλώνονται, μεταξύ άλλων, στον προβλεπόμενο τόπο προορισμού και να έχουν, ως εκ τούτου, σημαντικές συνέπειες για την εκτέλεση του οικείου οργανωμένου ταξιδιού [35]. Επίσης, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εφόσον η εξάπλωση κρουσμάτων σοβαρής ασθένειας στον εκάστοτε ταξιδιωτικό προορισμό είναι δυνατόν να εμπίπτει στην έννοια των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», τούτο πρέπει κατά μείζονα λόγο να ισχύει για την εξάπλωση σοβαρής ασθένειας σε παγκόσμιο επίπεδο, δεδομένου ότι οι επιπτώσεις της πλήττουν και τον τόπο προορισμού [36].

69. Δεδομένου ότι η εξάπλωση σοβαρής ασθένειας σε παγκόσμιο επίπεδο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων», είναι εύλογο να συναχθεί ότι οι σημαντικές συνέπειες των περιστάσεων αυτών σε σχέση με την εκτέλεση του οργανωμένου ταξιδιού ή τη μεταφορά των επιβατών στον προορισμό μπορούν να εκτιμώνται λαμβανομένης υπόψη τόσο της κατάστασης που επικρατεί στον προορισμό του ταξιδιού όσο και της κατάστασης που επικρατεί στον τόπο αναχώρησης και στα ενδιάμεσα σημεία που σχετίζονται με το ταξίδι.

[34] Πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψεις 44 και 46).

[35] Πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 47).

[36] Πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 2023, UFC – Que choisir και CLCV (C-407/21, EU:C:2023:449, σκέψη 48).

70. Το ανωτέρω συμπέρασμα επιρρωννύεται από τη συστηματική ερμηνεία του άρθρου 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α′, της οδηγίας αυτής απαριθμεί, μεταξύ των κύριων χαρακτηριστικών των ταξιδιωτικών υπηρεσιών, «τα μέσα μεταφοράς, τα χαρακτηριστικά και τις κατηγορίες των μέσων μεταφοράς, τους τόπους, τις ημερομηνίες και τις ώρες αναχώρησης και επιστροφής, τη διάρκεια και τις ενδιάμεσες στάσεις και ανταποκρίσεις». Βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, οι πληροφορίες αυτές πρέπει να περιλαμβάνονται στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού. Όπως επισήμανα στο σημείο 42 των παρουσών προτάσεων, ο σημαντικός κίνδυνος για την υγεία και την ασφάλεια του ταξιδιώτη συνιστά σημαντική επίδραση στην εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Η υγεία και η ασφάλεια του επιβάτη σχετίζονται με όλα τα στοιχεία της εκτέλεσης της σύμβασης, συμπεριλαμβανομένων των μετακινήσεων προς τον προορισμό και των μεταφορικών μέσων που χρησιμοποιούνται. Επομένως, η ύπαρξη σημαντικού κινδύνου στο επίπεδο της μεταφοράς προς τον προορισμό του ταξιδιού πρέπει να λαμβάνεται επίσης υπόψη κατά την εκτίμηση του αντίκτυπου των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στη σύμβαση οργανωμένου ταξιδιού.

71. Επιπλέον, τα μέτρα που θεσπίζονται στον τόπο αναχώρησης *ως συνέπεια* των συνθηκών που επικρατούν στον τόπο προορισμού μπορούν επίσης να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της εκτίμησης της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού. Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, η Λιθουανική Κυβέρνηση, εάν ο τόπος προορισμού χαρακτηρίζεται ως ζώνη υψηλού κινδύνου και, λόγω του χαρακτηρισμού αυτού, οι ταξιδιώτες που επιστρέφουν στον τόπο αναχώρησης υπόκεινται σε μέτρα απομόνωσης (καραντίνα), τούτο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη συνδρομή «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκτέλεση της σύμβασης».

72. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, φρονώ ότι, στο πλαίσιο της εκτίμησης της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, η οποία παρέχει δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν όσο και η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο αναχώρησης, καθώς και στα ενδιάμεσα σημεία που σχετίζονται με τη μετάβαση, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με το ταξίδι της επιστροφής.

V. Πρόταση

73. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανώτατο Δικαστήριο της Λιθουανίας) ως εξής:

1) Η στοιχειοθέτηση της συνδρομής «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν», κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας (ΕΕ) 2015/2302, της 25ης Νοεμβρίου 2015, σχετικά με τα οργανωμένα ταξίδια και τους συνδεδεμένους ταξιδιωτικούς διακανονισμούς, η οποία τροποποιεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και την οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και καταργεί την οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου, δεν εξαρτάται από την έκδοση επίσημης προειδοποίησης των αρχών του κράτους αναχώρησης και/ή άφιξης για αποχή από άσκοπα ταξίδια και/ή από τον χαρακτηρισμό της χώρας προορισμού (και ενδεχομένως και της χώρας αναχώρησης) ως ανήκουσας σε ζώνη κινδύνου. Ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, σύμφωνα με την εθνική δικονομία, να λαμβάνουν υπόψη τις επίσημες

προειδοποιήσεις σχετικά με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου κινδύνου στον τόπο προορισμού, υπό τον όρο ότι οι προειδοποιήσεις αυτές δεν αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση τέτοιων «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων».

2) Μπορεί να διαπιστωθεί ότι υπάρχει σημαντική επίδραση των «αναπόφευκτων και έκτακτων περιστάσεων» στην εκτέλεση της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού όχι μόνον όταν η εκτέλεση της σύμβασης είναι αδύνατη, αλλά και όταν συνεπάγεται σημαντικούς κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των ταξιδιωτών. Η εκτίμηση των συνεπειών αυτών είναι αντικειμενική. Ωστόσο, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη και υποκειμενικοί παράγοντες που σχετίζονται με τη μειωμένη κινητικότητα ή την ευαλωτότητα του ταξιδιώτη, υπό την προϋπόθεση ότι οι παράγοντες αυτοί μπορούν να επαληθευτούν. Η εκτίμηση της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση της σύμβασης βασίζεται σε μια εκ των προτέρων εκτίμηση της πιθανότητας επέλευσης της σημαντικής αυτής επίδρασης, η οποία διενεργείται κατά τον χρόνο καταγγελίας της σύμβασης από τον μέσο ταξιδιώτη που είναι «ευλόγως ενημερωμένος και ευλόγως παρατηρητικός και επιμελής».

3) Το δικαίωμα του ταξιδιώτη να καταγγείλει τη σύμβαση αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, επηρεάζεται από το γεγονός ότι οι περιστάσεις τις οποίες επικαλείται ο ταξιδιώτης είχαν ήδη επέλθει ή τουλάχιστον ήταν ήδη ευλόγως προβλέψιμες κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, εκτός αν, μεταξύ του χρόνου σύναψης της σύμβασης και του χρόνου καταγγελίας της σύμβασης, επήλθε σημαντική μεταβολή των περιστάσεων αυτών καθώς και της γνώσης, εκ μέρους του ταξιδιώτη, των εν λόγω περιστάσεων και των συνεπειών τους. Συναφώς, κατά την εφαρμογή του κριτηρίου της εύλογης προβλεψιμότητας στο πλαίσιο της πανδημίας της νόσου COVID-19, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η δυσχέρεια πρόβλεψης της εξέλιξης και των συνεπειών της πανδημίας κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού.

4) Στο πλαίσιο της εκτίμησης της σημαντικής επίδρασης στην εκτέλεση σύμβασης οργανωμένου ταξιδιού, η οποία παρέχει δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης αζημίως, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, της οδηγίας 2015/2302, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο προορισμού ή πολύ κοντά σε αυτόν όσο και η κατάσταση που επικρατεί στον τόπο αναχώρησης, καθώς και στα ενδιάμεσα σημεία που σχετίζονται με τη μετάβαση, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με το ταξίδι της επιστροφής.